

JOAN FRANCESC MIRA, ANTROPÒLEG I ESCRIPTOR

Text: ELISEU T. CLIMENT / Fotos: ROBERT RAMOS / AVUI

"Vivim una cultura de la idolatria"

'Sobre ídols i tribus' és l'últim llibre de Joan F. Mira (València, 1939) publicat per Tres i Quatre, un recull d'escrits entorn de conceptes com cultura o identitat. L'obra, profundament antropològica, analitza algunes de les peces del gran trencaclosques social.

Si alguna cosa és Joan Francesc Mira, a banda d'antropòleg i escriptor, és observador crític de la realitat. Per vocació o per professió, la contemplació d'allò que l'envolta el porta a reflexionar-hi, com també a reflexionar sobre tots aquells mecanismes que mouen la humanitat. Una anàlisi que posseeix un punt de partida concret, el passat i la referència constant als clàssics. Perquè no es pot, per més que es vulga, actuar des de la ignorància o la inconsciència de la memòria pròpia; no es pot, per tant, obviar-la o negar-la; mirar endavant sense mirar enrere. Per això, *Sobre ídols i tribus*, pretén ser, com ho afirma el mateix Mira, un desmuntatge de conceptes que regeixen la societat actual i que, a hores d'ara, han adoptat una dimensió planetària: des d'identitat i cultura fins a la institució universitària, el mil·lenarisme, el temps lineal de la tradició judeo-cristiana i l'any zero. Aquest llibre es reconeix, doncs, com una dissecció de la vida, condicionada pel valor de les paraules. Sí, una obra, al capdavant, d'antropologies i etimologies on afloren novament els rols i estructures de la tribu primigènia.

—Sobre ídols i tribus llança una mirada sobre les relacions entre la cultura i el poder d'una banda i el concepte d'identitat de l'altra. Són dos temes recurrents en molts dels seus escrits.

—Efectivament, el terme cultura ha format part des de sempre del meu cercle d'interès. En aquest cas propose una mirada nova des del punt de vista dels usos de la paraula i els seus derivats en la societat actual

(cultural, culte, cultivat...). Si ens fixem, aquest terme ha pres una actitud invasiva i arriba fins als últims racons, com per exemple el culturisme, que no és sinó la cultura del muscle.

I hem de pensar que l'aplicació d'aquesta paraula en el sentit que l'entendem actualment comença al segle XVIII, per primera vegada en la història, sense que els

grecs i els romans hagueren tingut cap necessitat d'ella. Avui dia vivim una cultura de la idolatria i el fetixisme, i l'ús expansiu i generalitzat d'aquest terme invita a desmuntar les actituds de tipus religiós que posseeix el nostre sistema cultural.

—I el segon gran eix del llibre, la identitat.

—També m'ha interessat sempre, per raons òbvies. Quan parlem d'identitat, donem per suposat que cada persona és alguna cosa; ningú no pot dir que no és res. "Individu" vol dir justament això, una entitat indivisible. Per això parlo de les entitats de l'*id*; tots som *id*; tots som alguna cosa. La gent necessita ser alguna cosa, i alguna cosa en grup, perquè la nostra espècie és, per naturalesa, gregària

—Quan la identitat s'enfronta amb termes i conceptes com globalització, abolició de fronteres, caigudes de murs, pot entrar-hi

en contradicció?

—No, ni de bon tros. En termes molt genèrics no hi ha cap cosa que faci pensar que en la Unió Europea, els italians o els alemanys es defineixen ara menys italians o alemanys que abans de la creació d'aquest espai comú. Una de les proves ens l'ofereixen els canals d'informació, els noticiaris o la premsa escrita: la

"Aquell os, el Macba, les quatre ratlles que Picasso va fer de menut que objectivament serien insignificants... tot això cobra el caràcter d'objecte de veneració, es carrega d'una força màgica."

quantitat d'informació dedicada a l'espai interior és incomparable amb la informació provinent de fora de l'espai estrictament identitari. De la mateixa manera, tothom és conscient de quines són les seues figures públiques. A aquesta banda de la frontera mor el marit de Lola Flores, i tothom sap qui era "el Pescailla". A Perpinyà, no. I això és el que genera identitats.

—*Com es justificaria, d'altra banda, la pertinença a dues identitats? I estic pensant en el típic cas d'aquell qui es diu valencià o català i espanyol alhora.*

—Posseir dues identitats no és del tot incompatible, si no pertanyen al mateix àmbit. El problema és quan es parla d'una esfera on es reclamen dues identitats del mateix ordre, com és la identitat nacional. Aquest creuament és el que genera el conflicte. Mai no es pot ser igual de lleial a dues identitats del mateix ordre, o molt difícilment. És a dir, no es pot ser igualment ciutadà de Mataró i de l'Hospitalet i, elevat a l'ordre d'identitats nacionals, las cosa es complica i bastant. En termes globals, és molt difícil posar al mateix nivell aquesta doble pertinença; i més quan parlem de l'àmbit col·lectiu, on una identitat sempre estarà subordinada a l'altra. Nacionalment, no es pot ser igualment català i espanyol, a no ser que implícitament considerem Catalunya com una sub-nació, una nació de segon ordre englobada dins d'una altra més gran. Ara bé, la nació com a tal es defineix per ella mateixa com a totalitat i, per tant, no es pot posar al mateix temps i en el mateix ordre de conceptes el tot i la part.

—*Hi ha espais que siguen susceptibles de difuminar aquestes identitats nacionals. Què em diu d'Internet?*

—Ja en parlarem d'ací a vint anys. Al 99% de la població, li interessa encara més la televisió que Internet.

—*Un concepte identitari que vostè tracta en el llibre i es mira de reüll, la mediterraneïtat.*

—L'única cosa que puc dir és que el Mediterrani és una mar entre terres. Al voltant d'ella hi ha una sèrie de regions que comparteixen unes característiques geogràfiques més o menys comunes. Compartim tot això i unes vicissituds històriques que han interrelacionat unes vores i altres. El que vull dir en el meu llibre és que compartir aquests trets no ha implicat mai l'existència del que podríem anomenar una comunitat de cultura, amb trets comuns, excepte en àmbits molt elementals, com puga ser l'agrari. Normalment, les relacions entre les vores del Mediterrani han estat bàsicament d'enfrontament, excepte en un sol moment de la història, el de l'Imperi Romà, que va suprimir els pobles a base de pura energia legionària. En aquest sentit, sí que es dona una unitat, però ja no es tracta d'una qüestió mediterrània sinó d'una qüestió d'imperi.

De fet, actualment algú de l'Europa del sud es troba més còmode en un altre país d'Europa, encara que faci més fred i pluga molt més, que en qualsevol ciutat nord-africana. Qualsevol somni unitarista en aquest sentit és una pura fantasia. Com a màxim, l'únic cas en què després de l'Imperi Romà es va inventar la reunificació del Mediterrani ha estat el Tirant lo Blanc, amb les seues campanyes pel nord d'Àfrica.

—*Si les identitats es mantenen precisament per la identificació de símbols comuns, què m'ha de dir de la lletra n castellana?*

—L'operació resulta ben curiosa: a nivell espanyol es pretén integrar una sèrie d'identitats considerades subalternes (catalans, bascos, gallecs, etc.) i, per contra, es fa a partir d'un símbol, la n, que pertany exclusivament al poble de parla castellana. A partir d'ací, poden muntar des d'una batalla político-comercial, com la dels ordinadors, fins a fer d'aquesta n el símbol del famós Institut Cervantes.

Com es pot trobar, doncs, *id-entificat* un català amb la n, si aquesta és un símbol gràfic diferenciador i restrictiu de la llengua castellana, no en tant que llengua romànica sinó en tant que llengua diferent? Si això mateix ho fera un basc o un català el crucificarien.

—*Podríem parlar de les autonomies com a generadors d'identitat?*

—El que és clar és que l'estructura autonòmica de l'estat ha multiplicat els signes d'identitat, i fins i tot en llocs on pràcticament no se'n tenia consciència. S'ha produït un creixement de símbols, d'institucions i de llenguatge en llocs, com a Andalusia, Extremadura o la Rioja, on no havien existit mai. El que m'interessa observar és com aquells mecanismes que abans eren propietat de l'estat ara estan a disposició d'altres esferes, territoris o grups que no són l'estat.

—*Passem pàgina. La cultura és l'altre gran àmbit que analitza vostè en aquest llibre.*

—Aquest tema m'interessa molt, l'he observat de prop i he acabat desenvolupant conceptes nous que d'ací a uns anys podrien circular.

—*Per exemple?*

—Per exemple, ja comença a circular per València un tipus de nacionalisme, com és el nacionalisme ètic, de responsabilitat... I dins d'uns anys circularà el concepte de "culturositat". Aquest neologisme em serveix per a comparar la cultura amb la religió i, més concretament, amb la religiositat, i veure de quines maneres la societat tradicional acabava impregnant-se d'aquesta religiositat. Observar com els mateixos espais, les mateixes formes i les mateixes actituds de l'àmbit religiós ocupen ara l'espai del que anomenem cultura: des de la reverència de la figura de la persona fins al culte de les relíquies i la consegüent veneració...

"La cultura popular és, segons la ideologia poderosa, la cultura devaluada. Precisament, la cultura com a refinament ha anat associada a formes que no estan a l'abast de tothom."

—Vol dir que hem de pensar en una mena de fetixisme cultural?

—És clar, aquell os, aquell manuscrit, un edifici com el Liceu o el MACBA o el Guggenheim, les quatre ratlles que Picasso va fer de menut que objectivament serien insignificants... tot això cobra el caràcter d'objecte de veneració, es carrega d'una força màgica i automàticament, el poder queda associat a aquest espai, per tal de multiplicar la seua potència i eixir-ne beneficiat en termes de prestigi. Val a dir que una gran part de l'art contemporani es mou en aquest sentit. Avui podem parlar obertament d'una teologia de l'art contemporani basada en gran mesura en l'engany.

—Qui diria vostè que és l'autor de tota aquesta maniobra?

—Darrere d'això sempre hi ha algú que inclou o exclou els objectes o valors culturals a venerar. I d'aquesta manera, la cultura passa a formar part de l'esfera política i es transforma en un instrument a través del qual el poder polític es reafirma o veu multiplicat el seu poder i prestigi, com he dit anteriorment. Però

el veritable poder per convèncer el polític de venerar un artista o d'invertir tants milions en la construcció d'un museu o un equipament cultural a canvi de l'esmentat prestigi és el bruixot, sí, el bruixot de la tribu, que és qui interpreta els signes de la divinitat i qui s'adreça al cap de la tribu per dictar-li l'actuació.

—Hem de pensar, doncs, que la cultura és més cultura entesa oficialment, com més pròxima és al poder?

—No, en tot cas, projecta més una imatge d'elevació.

—I la contra-cultura?

—Espera a ser reconeguda com a cultura, assumida pels seus propis enemics. No té més aspiracions. I periòdicament aconsegueix ser incorporada al *main stream* cultural, que va associat al pressupost. Per això, de tant en tant, es fa una exposició de graffiti o de còmics.

—A l'última part del llibre reflexiona vostè sobre el mil·lenarisme. Entén aquesta febre com el triomf del temps judeo-cristià?

—En part, sí. El temps judeo-cristià és un temps lineal i ascendent que ha guanyat definitivament l'espai del temps cíclic. És un temps de progrés ("progredere" significa "caminar endavant"), un camí cap al futur que hereten totes les situacions polítiques europees, que busquen sempre millorar el seu estat. Busquen un model de futur fabricant mites o per mitjà d'altres operacions, com ara el comunisme.

sita un lloc de culte de la cultura, contempla obres d'art venerades, acompanyat sempre del bruixot que ha comissariat l'exposició, que ha escrit el catàleg o ha posat a disposició del poder polític la ideologia.

—Però això és un fenomen característic d'Occident...

—Evidentment, tot Occident es comporta segons uns canons tribals, els quals justifiquen el títol del meu llibre. De fet, són els mateixos mecanismes amb què funcionen el tòtem, el ritual, el cap de la tribu i el bruixot. L'un, el bruixot dicta; l'altre, el cap, executa i és el beneficiari del prestigi. I així es tanca el cercle: al final, com el màgic Andreu després del número de prestidigitació, reben els beneficis públics de l'aplaudiment i es penguen, d'una manera o d'una altra, l'esperada medalla de paper.

—Què passa amb la cultura popular?

—És la més sacrificada de totes, perquè segons la ideologia poderosa, la ideologia dels bruixots, és la cultura devaluada. Precisament perquè la cultura com a refinament i elevació ha anat associada a aquelles formes que no estan a l'abast de tothom, i allò que no es troba sota el poder del bruixot queda rebutjat i qualificat de *re-accionari* i *re-gressiu*.

Un exemple: quan vaig organitzar el Museu Etnològic a València em qüestionava per què eren cultura i dignes de presupost les cafeteres i les lamparetes i no les aixades i les corbelles que durant segles han utilitzat la gent d'aquest país? És que les corbelles no tenen una estètica, una línia, un disseny? La resposta és que no es troben sota l'esfera del poder del bruixot, mantenidor d'una ideologia de tipus religiós, fetixista i profundament irracional. Pensem en el culte de les relíquies, de les congregacions, de les novenes en forma de congressos; només cal fixar-se en el gest reverencial amb què un president de Generalitat vi-

